

تأثیر طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه بر خود- ناتوان‌سازی: نقش واسطه‌ای حرمت‌خود ناپایدار

مجید غفاری^{۱*} و هدی عباس‌زاده^۲

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، آزمون الگوی مفهومی نقش واسطه‌ای حرمت‌خود ناپایدار در رابطه بین طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه و مؤلفه‌های خود-ناتوان‌سازی بود. این پژوهش در چارچوب یک طرح همبستگی انجام شد. شرکت‌کنندگان ۳۰۹ نفر دانشجوی دختر دانشگاه مازندران بودند که براساس روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند و فرم مشخصات جمعیت‌شناختی، مقیاس خود-ناتوان‌سازی، مقیاس حرمت‌خود ناپایدار و فرم کوتاه پرسشنامه طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه را تکمیل کردند. با استفاده از برآورد حداکثر درست‌نمایی و روش خود-گردان‌سازی، یافته‌های حاصل از تحلیل مسیر نشان داد الگوی پیشنهادی با داده‌های پژوهش برازش مناسب دارد و طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، شکست و نقص/شرم از طریق حرمت‌خود ناپایدار، تأثیر مثبت و معناداری بر خود-ناتوان‌سازی ادعایی و رفتاری داشت. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان چنین نتیجه گرفت که وجود طرح‌واره ناسازگار اولیه سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، شکست و نقص/شرم توانست خود-ناتوان‌سازی را پیش‌بینی کند. در این میان، حرمت‌خود ناپایدار به عنوان یک عامل شخصی، توانست سازوکار تأثیر طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه بر مؤلفه‌های خود-ناتوان‌سازی را روشن کند. این نتایج، در طراحی برنامه‌های مشاوره‌ای و درمانی برای دانشجویان، قابل استفاده است.

کلید واژه‌ها: حرمت‌خود ناپایدار، خود-ناتوان‌سازی، طرح‌واره ناسازگار اولیه

پرتال جامع علوم انسانی

۱. * نویسنده مسئول: استادیار، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
m.qaffari@umz.ac.ir

تاریخ ارسال: ۱۳۹۸/۰۳/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۲۸

۲. کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

مقدمه

به زعم ووسیک و آکسوم^۱ (۲۰۱۶)، خود-ناتوان‌سازی^۲ راهبردی برای پیشگیری است که با استفاده از آن، فرد خود-ناتوان‌ساز، به منظور ارزیابی خود، موانعی به وجود می‌آورد تا بدین‌وسیله شکست احتمالی خود را به آن موانع نسبت دهد و آبروی خود را حفظ کند. خود-ناتوان‌سازی با اسناد علی^۳ فرق دارد. اسناد به تبیین علت عملکرد به‌دنبال موفقیت و شکست اشاره دارد؛ در صورتی که بهانه آوردن برای توجیه عملکرد ضعیف احتمالی «در آینده» یک راهبرد خود-ناتوان‌سازی است (تاراک، زابو و تات^۴، ۲۰۱۸).

همچنین، میان خود-ناتوان‌سازی رفتاری^۵ و ادعایی^۶ تفاوت وجود دارد (کلارک و مک‌کان^۷، ۲۰۱۶). افرادی که از راهبردهای خود-ناتوان‌سازی رفتاری استفاده می‌کنند، موانعی بر سر راه موفقیت‌هایشان به وجود می‌آورند، به این منظور که در هنگام شکست، پیامدهای منفی ناشی از شکست معطوف به آن موانع باشد، نه توانمندی‌های آن‌ها. خود-ناتوان‌سازی ادعایی شامل ادعایی مبنی بر وجود مانع برای انجام دادن موفقیت‌آمیز اعمال است. این موانع ممکن است عوامل خارجی باشند مثل اوضاع و شرایط نامساعد، یا موانعی مثل ناتوانی، بیماری، فقدان انگیزه و شرایط نامساعد روانی، که موانع داخلی محسوب می‌شوند. این دو نوع خود-ناتوان‌سازی از دو منظر، متفاوت اند: نخست، خود-ناتوان‌سازی ادعایی برخلاف خود-ناتوان‌سازی رفتاری به طور قطعی شخص را در وضعیت نامساعد یا زیان‌آور قرار نمی‌دهد. دوم، افرادی که خود-ناتوان‌سازی ادعایی را به کار می‌گیرند برخلاف افراد درگیر در خود-ناتوان‌سازی رفتاری، انتظار کاهش عملکرد ندارند. کلارک و مک‌کان (۲۰۱۶) تأکید کردند که خود-ناتوان‌سازی رفتاری از خود-ناتوان‌سازی ادعایی، ناسازگارانه‌تر است.

خود-ناتوان‌سازی را می‌توان بر اساس ویژگی‌های شخصیتی پیش‌بینی کرد (تابع‌بردبار و رستگار، ۱۳۹۴). در چارچوب اهداف پژوهش حاضر، با توجه به مفهوم‌سازی نظری انواع

-
1. Wusik and Axsom
  2. self-handicapping
  3. causal attribution
  4. Török, Szabó and Tóth
  5. behavioral self-handicapping
  6. claimed self-handicapping
  7. Clarke and MacCann

تأثیر طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه بر خود-ناتوان‌سازی: نقش واسطه‌ای حرمت‌خود ناپایدار ۹

طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه^۱ (یانگ، کلاسکو و ویشار^۲، ۲۰۱۱)، طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی^۳، شکست^۴ و نقص/شرم^۵، مدنظر قرار گرفته‌اند. به زعم یانگ و همکاران (۲۰۱۱)، طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه، الگوهای هیجانی و شناختی خود-آسیب‌رسانی هستند که در ابتدای رشد و تحول در ذهن شکل گرفته‌اند و در سیر زندگی تکرار می‌شوند. هجده طرح‌واره ناسازگار اولیه را در قالب پنج حوزه بریدگی و طرد^۶، خود-گردانی و عملکرد مختل^۷، محدودیت‌های مختل^۸، دیگر-جهت‌مندی^۹ و گوش به زنگی بیش از حد و بازداری^{۱۰} شناسایی و معرفی شده است. این طرح‌واره‌ها به دلیل ارضا نشدن پنج نیاز هیجانی اساسی شامل: ۱- دل‌بستگی ایمن^{۱۱}، ۲- خود-گردانی^{۱۲}، ۳- آزادی در بیان نیازها و هیجان‌ها^{۱۳}، ۴- خود-انگیختگی^{۱۴} و ۵- محدودیت‌های واقع‌بینانه^{۱۵}، در دوران کودکی به وجود می‌آیند و اختلالات شخصیت، مشکلات منش شناختی خفیف‌تر^{۱۶} و بسیاری از اختلالات مزمن روان‌شناختی را به وجود می‌آورند (یانگ و همکاران، ۲۰۱۱).

طرح‌واره معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی یکی از طرح‌واره‌های حوزه گوش‌به‌زنگی بیش از حد و بازداری است. به زعم یانگ و همکاران (۲۰۱۱)، این طرح‌واره عبارت است از باور اساسی مبنی بر اینکه فرد برای رسیدن به معیارهای بلند پروازانه درباره رفتار و عملکرد خود، باید کوشش فراوانی به خرج دهد و اینکار معمولاً برای جلوگیری از

-
1. early maladaptive schema
  2. Young, Klosko and Weishaar
  3. unrelenting standards/hyper criticalness
  4. failure
  5. defectiveness/shame
  6. disconnection and rejection
  7. impaired autonomy and performance
  8. impaired limits
  9. other-directedness
  10. overvigilance/inhibition
  11. secure attachment
  12. autonomy
  13. freedom to express valid needs and emotions
  14. spontaneity
  15. realistic limits
  16. milder characterological problems

انتقاد صورت می‌گیرد. این افراد، معتقدند باید تلاش کنند تا به معیارهای بلندپروازانه خود دست یابند و این کار را به خاطر اجتناب از عدم تأیید یا خجالت‌زدگی انجام می‌دهند. این طرح‌واره معمولاً به احساس فشار مداوم و عیب‌جویی افراطی از خود و دیگران منجر می‌شود. از سوی دیگر، احساس این‌که فرد در مهم‌ترین جنبه‌های شخصیت خود انسانی ناقص، نامطلوب، بد، حقیر و بی‌ارزش است، یا اینکه در نظر افراد مهم زندگی‌اش، فردی منفور و نامطلوب به حساب می‌آید، نمایانگر طرح‌واره نقص/شرم است که با حساسیت بیش از حد نسبت به انتقاد، طرد، سرزنش، کم‌رویی، مقایسه‌های نابجا، احساس ناامنی در حضور دیگران و احساس شرمندگی در ارتباط با عیب و نقص‌های درونی همراه است (عباسی و خادملو، ۱۳۹۷). درباره طرح‌واره شکست، یانگ و همکاران (۲۰۱۱) بیان کردند باور به این‌که فرد شکست خورده است یا در آینده شکست خواهد خورد و این‌که شکست برای او اجتناب‌ناپذیر است، نمایانگر این طرح‌واره است. این افراد در مقایسه با همسالان در حوزه‌های پیشرفت از جمله تحصیل در اغلب مواقع احساس بی‌کفایتی می‌کنند و اغلب خودشان را کم‌هوش، بی‌استعداد یا ناموفق می‌دانند.

می‌توان بر اساس مبانی نظری و برخی شواهد پژوهشی، مبنایی برای وجود تأثیر طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه بر خود-توان‌سازی به‌دست آورد. با توجه به تعریف مفهومی طرح‌واره‌های مورد نظر، به نظر می‌رسد ترس از ارزیابی شدن و شکست، عنصر مشترکی در آن‌ها باشد زیرا ترس از شکست به عنوان تمایل به اجتناب از موقعیت‌هایی تعریف می‌شود که احتمال بروز نتایج منفی و احساس شرمساری ناشی از آن، چه به صورت فرضی و چه به صورت واقعی، وجود دارد (واج، اسپنگلر، گاتسلینگ و اسپیناث، ۲۰۱۵). شواهدی بر وجود رابطه بین طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه و خود-توان‌سازی تحصیلی وجود دارد (خورشیدی، ۱۳۹۵). بر این اساس، یکی از فرضیه‌های پژوهش حاضر این بود که طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، شکست و نقص/شرم، پیش‌بین مؤلفه‌های خود-توان‌سازی هستند.

هدف دیگر پژوهش حاضر، ارائه فرضیه‌ای درباره متغیر واسطه‌گر در تأثیر مفروض طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، نقص/شرم و شکست بر خود-

ناتوان‌سازی بود. مطالعات طولی نشان می‌دهد که افراد با ناپایداری حرمت‌خود (SEI)^۱، تمایل به رفتارهای خود-ناتوان‌سازانه دارند. اشخاص با ناپایداری حرمت‌خود بیشتر به جنبه‌های تهدیدآمیز و وقایع بین‌فردی ناخوشایند توجه می‌کنند و این احساس تهدیدآمیز، ایجاد رفتار خود-ناتوان‌ساز را به دنبال دارد. زمانی که حرمت‌خود ناپایدار است، افراد حساسیت بیشتری به بازخورد ارزیابی دارند و به میزان بیشتری درباره نحوه نمایش خود احساس نگرانی می‌کنند (عرب‌مجبی شهرابی، پاکدامن و حیدری، ۱۳۹۵). با توجه به گزارش هوارد^۲ (۲۰۱۷)، حرمت‌خود ناپایدار به عنوان تمایل به نشان دادن ناپایداری و تغییرپذیری^۳ در احساس‌های مربوط به خود^۴ در زمان‌های مختلف تعریف شده است. از سویی دیگر، ماگرو، یوتش، دریکمپر و واگنر^۵ (۲۰۱۸) دریافتند که میزان ناپایداری حرمت‌خود در کودکانی بیشتر است که والدین آن‌ها به میزان زیادی انتقادگر هستند و از ایجاد گناه، سبک‌های حل مسأله منفی و محرومیت عاطفی برای مهار کودک استفاده می‌کنند. ریشه تحولی طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه در تجارب ناگوار دوران کودکی نهفته است و معمولاً از خانواده نشأت می‌گیرد (یانگ و نشأت می‌گیرد (یانگ و همکاران، ۲۰۱۱). بنابراین، در پژوهش حاضر، فرضیه نقش واسطه‌ای حرمت‌خود ناپایدار در رابطه بین طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، شکست و نقص/شرم و مؤلفه‌های خود-ناتوان‌سازی، آزمون شد.

روش

طرح پژوهش حاضر، همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویان دختر مقطع کارشناسی ساکن خوابگاه‌های دانشجویی دانشگاه مازندران در سال ۹۷-۱۳۹۶ بود. با توجه به مناسب بودن حجم نمونه حداقل ۳۰۰ نفری برای تحلیل عاملی تأییدی و الگوسازی معادلات ساختاری از نظر برخی منابع (کریازوس^۶، ۲۰۱۸)، نمونه‌ای شامل ۳۰۹ نفر در بهار سال ۱۳۹۷ با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای (انتخاب تصادفی از بین بلوک‌های خوابگاهی،

-
1. self-esteem instability
  2. Howard
  3. variability
  4. self-feelings
  5. Magro, Utesch, Dreikamper and Wagner
  6. Kyriazos

انتخاب تصادفی طبقات در بلوک‌های منتخب و انتخاب تصادفی اتاق‌ها در طبقات منتخب) انتخاب شد. تمامی شرکت‌کنندگان بدون دریافت پاداش مادی در پژوهش شرکت کردند. در مورد ماهیت روان‌شناختی پژوهش، محرمانه ماندن پاسخ‌نامه‌ها و نیز نبود اجبار برای شرکت در پژوهش به شرکت‌کنندگان توضیحاتی داده شد. شرکت‌کنندگان به ابزارهای زیر پاسخ دادند: **مقیاس خود-ناتوان‌سازی**^۱: این مقیاس ۲۵ گویه‌ای (جونز و رودوالد^۲، ۱۹۸۲)، گرایش افراد به خود-ناتوان‌سازی را اندازه‌گیری می‌کند. حیدری، خداپناهی و دهقانی (۱۳۸۷) این مقیاس را ترجمه کردند و از طریق تحلیل عاملی نشان دادند که ۲۳ گویه از ۲۵ گویه، سه عامل خلق منفی^۳، عدم تلاش^۴ و عذرتراشی^۵ را تشکیل می‌دهند. گویه‌های مقیاس روی مقیاس لیکرتی ۶ درجه‌ای (۱ کاملاً مخالفم تا ۶ کاملاً موافقم) پاسخ داده می‌شود. از ترکیب نمره خلق منفی با نمره معکوس عدم تلاش، نمره خود-ناتوان‌سازی رفتاری و از ترکیب نمره خلق منفی با نمره عذرتراشی، نمره خود-ناتوان‌سازی ادعایی به دست می‌آید. اعتبار این مقیاس با روش بازآزمایی در پژوهش آکین^۶ (۲۰۱۲)، ۰/۹۰ و ۰/۹۴ بود. همسانی درونی مقیاس خود-ناتوان‌سازی در بررسی یاووزر^۷ (۲۰۱۵)، با استفاده از آلفای کرونباخ، ۰/۷۰ گزارش شده است. حیدری و همکاران (۱۳۸۷) اعتبار بازآزمایی این مقیاس را ۰/۸۶ و همسانی درونی آن را از طریق برآورد ضریب آلفای کرونباخ برای خود-ناتوان‌سازی کلی، ادعایی و رفتاری به ترتیب ۰/۷۲، ۰/۸۱ و ۰/۶۱ گزارش کردند. در پژوهش حاضر، ساختار عاملی مقیاس از طریق تحلیل عاملی تأییدی بررسی شد. آلفای کرونباخ برای نمره کلی آزمون ۰/۷۷، و برای زیرمقیاس‌های خلق منفی، تلاش نکردن و عذرتراشی به ترتیب ۰/۷۲، ۰/۷۱ و ۰/۷۱ به دست آمد. **مقیاس حرمت خود‌ناپایدار**^۸: این مقیاس ۴ گویه‌ای (چابرو، روسیو و کالاهان^۹، ۲۰۰۶)، بر

-
1. The Self-Handicapping Scale
  2. Jones and Rhodewalt
  3. negative mood
  4. effort
  5. excuse making
  6. Akin
  7. Yavuzer
  8. Instability of Self-Esteem Scale
  9. Chabrol, Rousseau and Callahan

تأثیر طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه بر خود-ناتوان‌سازی: نقش واسطه‌ای حرمت‌خود ناپایدار ۱۳

اساس طیف مقیاس لیکرت (از ۱ کاملاً مخالفم تا ۴ کاملاً موافقم) پاسخ‌دهی می‌شود. نمره بالاتر نشان‌دهنده حرمت‌خود ناپایدار است. چاپرول و همکاران (۲۰۰۶) اعتبار این مقیاس را بر اساس آلفای کرونباخ، ۰/۸۹ گزارش کردند. آزادی و فتح‌آبادی (۱۳۹۲) این مقیاس را ترجمه و ویژگی‌های روان‌سنجی آن را بررسی کردند. در پژوهش ایشان، همسانی درونی مقیاس حرمت‌خود ناپایدار، ۰/۶۲ و اعتبار بازمیابی آن در فاصله زمانی دو هفته‌ای، ۰/۸۷ به دست آمد. در پژوهش حاضر همسانی درونی این مقیاس مطلوب بود (آلفای کرونباخ = ۰/۸۳).

پرسشنامه طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه-فرم کوتاه^۱: این پرسشنامه ۷۵ گویه‌ای (بانگ، ۱۹۹۸) پانزده طرح‌واره ناسازگار اولیه را براساس یک مقیاس ۶ درجه‌ای اندازه‌گیری می‌کند. پژوهش‌های قبلی ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۳ تا ۰/۹۶ را برای هر طرح‌واره گزارش کردند و اعتبار بازمیابی پرسشنامه را در جمعیت غیربالینی بین ۰/۵۰ تا ۰/۸۲ به دست آوردند (پاولز، دریکس، اشمیتس، یانسن و کلیز، ۲۰۱۸). آهی، محمدی‌فر و بشارت (۱۳۸۶) ضمن ترجمه این پرسشنامه در ایران، همسانی درونی آن را بر حسب آلفای کرونباخ در گروه مردان ۰/۹۸ و در گروه زنان ۰/۹۷ به دست آوردند. در پژوهش حاضر از گویه‌های مربوط به طرح‌واره‌های نقص/شرم، شکست و معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی استفاده شد که روایی آن بر اساس تحلیل عاملی تأییدی و اعتبار آن بر اساس همسانی درونی گویه‌ها و استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ (به ترتیب ۰/۷۱، ۰/۷۸ و ۰/۸۳) قابل قبول بود.

یافته‌ها

میانگین سن شرکت‌کنندگان در این پژوهش، ۲۱/۱۹ سال (انحراف معیار = ۳/۱۴) بود (دامنه سن: ۱۸-۴۰ سال). از بین افراد شرکت‌کننده، ۳۴ درصد در رشته‌های علوم پایه، ۶ درصد در رشته‌های فنی مهندسی، ۳ درصد در رشته‌های هنر و معماری، ۴۴ درصد در رشته‌های علوم انسانی، ۷ درصد در رشته تربیت‌بدنی، ۶ درصد در رشته الهیات و معارف اسلامی مشغول به تحصیل بودند و ۱ نفر هم رشته خود را اعلام نکرد. جدول (۱) میانگین و انحراف معیار طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، نقص/شرم و شکست، حرمت‌خود

-
1. The Early Maladaptive Schemas Questionnaire-Short Form
  2. Pauwels, Dierckx, Smits, Janssen and Cleas

ناپایدار و مؤلفه‌های خود-ناتوان‌سازی و ماتریس ضرایب همبستگی بین آن‌ها را نشان می‌دهد. به‌طور کلی، ضرایب همبستگی بین متغیرهای پژوهش، مثبت و معنادار بود.

جدول ۱: میانگین، انحراف معیار و ماتریس ضرایب همبستگی میان متغیرهای پژوهش

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶
طرح‌واره نقص/شرم						
طرح‌واره شکست	۰/۴۸**					
طرح‌واره معیارهای سرسختانه	۰/۱۹**	۰/۱۴**				
حرمت‌خود ناپایدار	۰/۳۵**	۰/۴۴**	۰/۲۳**			
خود-ناتوان‌سازی ادعایی	۰/۲۹**	۰/۲۵**	۰/۵۰**	۰/۴۹**		
خود-ناتوان‌سازی رفتاری	۰/۳۵**	۰/۳۲**	۰/۳۷**	۰/۵۶**	۰/۸۵**	
میانگین	۸/۴۴	۸/۸۶	۱۸/۷۵	۱۰/۱۴	۵۸/۱۸	۶۰/۴۴
انحراف معیار	۳/۷۸	۳/۹۶	۵/۱۸	۲/۷۷	۹/۸۳	۱۱/۳۳

** $p < .01$, * $p < .05$

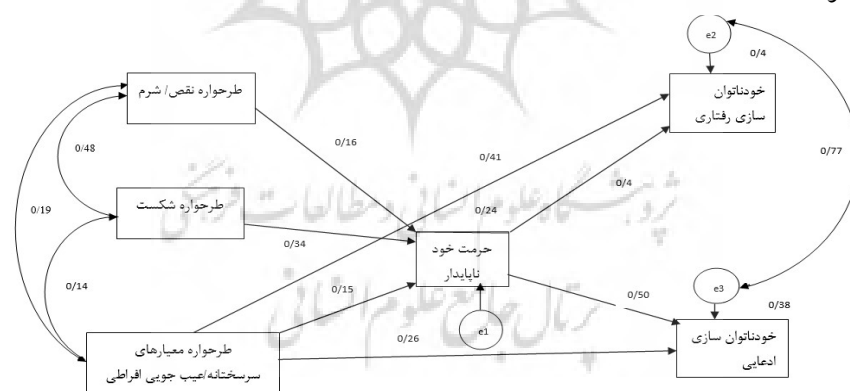
به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، از تحلیل مسیر بر اساس برآورد حداکثر درست‌نمایی^۱ و خود-گردان‌سازی^۲، برای بررسی واسطه‌گری از طریق برآورد تأثیرات ویژه غیرمستقیم در الگو (پریچر و هیس^۳، ۲۰۰۸) با استفاده از نرم‌افزارهای آماری SPSS/PC+ 22 و Amos 20 استفاده شد. در مورد مقادیر شاخص‌های برازش الگو، مقادیر بالاتر از ۰/۹۰ برای شاخص برازش تطبیقی^۴، شاخص نیکویی برازش^۵ و شاخص تعدیل‌شده نیکویی برازش^۶، مطلوب گزارش شده است. مقدار کمتر از ۰/۰۸ را برای شاخص RMSEA قابل قبول گزارش کرده‌اند، هر چند مقدار ایده‌آل آن را کمتر از ۰/۰۵ می‌دانند. مقدار کم‌تر از ۲ یا ۳، میزان قابل قبولی برای شاخص خی دو نسبی (χ^2/df) است (برن^۷، ۲۰۱۰). برازش الگوی مفروض پژوهش حاضر،

1. maximum likelihood estimation
2. bootstrap procedure
3. Preacher and Hayes
- 4 CFI
- 5 GFI
- 6 AGFI
- 7 Byrne

تأثیر طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه بر خود-ناتوان‌سازی: نقش واسطه‌ای حرمت خود ناپایدار ۱۵

شاخص‌های کلی مطلوبی را نشان داد (شکل ۱). همخطی^۱ بین متغیرها از طریق شاخص‌های تورم واریانس^۲ و تحمل^۳ بررسی شد که نتایج مطلوب بود ($VIF < 2$, $tolerance > 0/5$). از آنجا که مقادیر R^2 به‌طور قابل تمایزی مجزا نبودند (برن، ۲۰۱۰)، از لحاظ دورافتادگی چندمتغیری^۴ نیز مشکلی وجود نداشت. نتایج مربوط به شاخص‌های برآزش و ضرایب استاندارد مستقیم در شکل ۱ ارائه شده است. همان‌گونه که اطلاعات شکل ۱ نشان می‌دهد، طرح‌واره‌های شکست ($\beta = 0/34$, $p < 0/001$)، نقص/شرم ($\beta = 0/16$, $p < 0/03$) و معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی ($\beta = 0/15$, $p < 0/02$) بر حرمت خود ناپایدار تأثیر مستقیم و مثبت دارند. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد طرح‌واره‌های سرسختانه/عیب‌جویی افراطی بر خود-ناتوان‌سازی رفتاری ($\beta = 0/41$, $p < 0/001$) و خود-ناتوان‌سازی ادعایی ($\beta = 0/26$, $p < 0/001$) تأثیر مستقیم و مثبت دارد. چنان‌که مشاهده می‌شود حرمت خود ناپایدار نیز بر خود-ناتوان‌سازی رفتاری ($\beta = 0/40$, $p < 0/001$) و خود-ناتوان‌سازی ادعایی ($\beta = 0/50$, $p < 0/001$) تأثیر مستقیم و مثبت دارد. طبق شکل (۱)، مسیر تأثیر مستقیم طرح‌واره‌های نقص/شرم و شکست بر خود-ناتوان‌سازی رفتاری و ادعایی معنادار نشد و از الگو حذف شد.

- 1 co-linearity
- 2 VIF ; Variance Inflation Index
- 3 tolerance
- 4 multivariate outliers

شکل ۱: ضرایب استاندارد مستقیم الگوی مفهومی روابط بین طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه، حرمت‌خود ناپایدار و مؤلفه‌های خود-ناتوان‌سازی
 یادداشت: $\chi^2/df = 1/88$, $p < 0/11$, $df = 4$, $\chi^2 = 7/51$, $CFI = 0/99$, $GFI = 0/98$, $AGFI = 0/93$, $RMSEA = 0/067$

در جدول (۲) برآورد ضرایب تأثیر استاندارد مسیرهای غیرمستقیم و ضرایب تأثیر استاندارد کل موجود در الگو گزارش شده است. یافته‌های حاصل از روش خود-گردان‌سازی نشان داد که ضریب تأثیر غیرمستقیم طرح‌واره معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی بر خود-ناتوان‌سازی ادعایی ($\beta = 0/07$; $CI: 0/009 - 0/14$; $p < 0/03$) و خود-ناتوان‌سازی رفتاری ($\beta = 0/06$; $CI: 0/008 - 0/11$; $p < 0/02$) مثبت بود. همچنین، ضریب تأثیر غیرمستقیم طرح‌واره شکست بر خود-ناتوان‌سازی ادعایی ($\beta = 0/17$; $CI: 0/10 - 0/25$; $p < 0/001$) و خود-ناتوان‌سازی رفتاری ($\beta = 0/13$; $CI: 0/07 - 0/20$; $p < 0/001$) مثبت بود. به همین ترتیب، ضریب تأثیر غیرمستقیم طرح‌واره نقص/شرم بر خود-ناتوان‌سازی ادعایی ($\beta = 0/08$; $CI: 0/01 - 0/16$; $p < 0/01$) و خود-ناتوان‌سازی رفتاری ($\beta = 0/06$; $CI: 0/01 - 0/13$; $p < 0/01$) مثبت بود.

تأثیر طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه بر خود-ناتوان‌سازی: نقش واسطه‌ای حرمت خود ناپایدار ۱۷

جدول ۲: ضرایب تأثیر استاندارد مسیرهای غیرمستقیم و تأثیرات کل موجود در الگو

اثر		متغیر	پیش‌بین
کل	غیرمستقیم	ملاک	
۰/۱۵		حرمت خود ناپایدار	طرح‌واره معیارهای سرسختانه
۰/۳۳	۰/۰۷	خود-ناتوان‌سازی ادعایی	طرح‌واره معیارهای سرسختانه
۰/۴۷	۰/۰۶	خود-ناتوان‌سازی رفتاری	طرح‌واره معیارهای سرسختانه
۰/۳۴		حرمت خود ناپایدار	طرح‌واره شکست
۰/۱۷	۰/۱۷	خود-ناتوان‌سازی ادعایی	طرح‌واره شکست
۰/۱۴	۰/۱۳	خود-ناتوان‌سازی رفتاری	طرح‌واره شکست
۰/۱۶		حرمت خود ناپایدار	طرح‌واره نقص/شرم
۰/۰۸	۰/۰۸	خود-ناتوان‌سازی ادعایی	طرح‌واره نقص/شرم
۰/۰۶	۰/۰۶	خود-ناتوان‌سازی رفتاری	طرح‌واره نقص/شرم
۰/۵۰		خود-ناتوان‌سازی ادعایی	حرمت خود ناپایدار
۰/۴۰		خود-ناتوان‌سازی رفتاری	حرمت خود ناپایدار

چنان‌که در شکل (۱) ارائه شده است، الگوی نهایی پژوهش حاضر، ۲۴ درصد واریانس حرمت خود ناپایدار، ۴۰ درصد واریانس خود-ناتوان‌سازی رفتاری و ۳۸ درصد واریانس خود-ناتوان‌سازی ادعایی را تبیین کرد.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش واسطه‌ای حرمت خود ناپایدار در رابطه بین طرح‌واره‌های ناسازگار معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، شکست و نقص/شرم و مؤلفه‌های خودناتوان‌سازی انجام شد. یافته‌های این مطالعه نشان داد که هر سه طرح‌واره مذکور از طریق نقش واسطه‌ای حرمت خود ناپایدار بر مؤلفه‌های خود-ناتوان‌سازی تأثیر دارند. نتایج این مطالعه هم‌راستا با نتایج پژوهش‌هایی مانند خورشیدی (۱۳۹۵)، نشان داد که طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه می‌تواند خود-ناتوان‌سازی را پیش‌بینی کند. در تبیین تأثیر طرح‌واره‌های مذکور بر خودناتوان‌سازی می‌توان به تأکید برخی پژوهشگران بر ترس از شکست و ترس از ارزیابی شدن به عنوان عامل بنیادین خود-ناتوان‌سازی (واج و همکاران، ۲۰۱۵) اشاره کرد. از سویی دیگر، با توجه به اینکه یانگ و همکاران (۲۰۱۱) ویژگی‌های

طرح‌واره معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی را تلاش مفرط برای رسیدن به معیارهای دشوار به خاطر فرار و اجتناب از عدم تأیید یا خجالت‌زدگی، ویژگی‌های طرح‌واره نقص/شرم را حساسیت بیش از حد به انتقاد، طرد، سرزنش، کم‌رویی، مقایسه، احساس ناامنی در حضور دیگران و احساس شرمندگی در ارتباط با عیب و نقص‌های درونی و ویژگی‌های طرح‌واره شکست را باور به شکست خوردگی فعلی یا شکست خوردن در آینده به همراه احساس بی‌کفایتی، کم‌هوشی و بی‌استعدادی می‌دانند، می‌توان ترس از شکست و نگرانی از ارزیابی شدن را در چنین افرادی متصور بود. بنابراین، قابل انتظار است که رفتار بهانه آوردن برای توجیه عملکرد ضعیف احتمالی در آینده، به عنوان یک رفتار خود-محافظتی در ایشان، احتمال و نرخ بیشتری داشته باشد. به زعم یانگ و همکاران (۲۰۱۱)، سبک مقابله‌ای در برابر طرح‌واره ناسازگار اولیه، ممکن است به صورت شناختی، عاطفی یا رفتاری بروز کند، ولی در هر حال بخشی از طرح‌واره محسوب نمی‌شود. شاید بتوان خود-ناتوان‌سازی رفتاری را نوعی پاسخ مقابله‌ای قلمداد کرد که البته نیازمند بررسی‌های بیشتر است.

همچنین، یافته‌های این پژوهش با پژوهش‌های انجام شده درباره رابطه ناپایداری حرمت‌خود و خود-ناتوان‌سازی (عرب محبی شهرابی و همکاران، ۱۳۹۵) همسو بود. از آنجا که افراد با ناپایداری حرمت‌خود اغلب خود-خود-پنداشت ضعیف دارند (تاراک و همکاران، ۲۰۱۸)، در مواجهه با رویدادهای تنیدگی‌زای زندگی از سبک‌های دفاعی رشد نیافته استفاده می‌کنند، بیشتر به جنبه‌های تهدیدآمیز و وقایع بین‌فردی ناخوشایند توجه می‌کنند، حساسیت بیشتری به بازخورد ارزیابی دارند و به میزان بیشتری در مورد نحوه نمایش خود احساس نگرانی می‌کنند (آزادی و همکاران، ۱۳۹۲؛ عرب محبی شهرابی و همکاران، ۱۳۹۵)، دور از ذهن نیست که برای حفاظت از حرمت‌خود، از خود-ناتوان‌سازی استفاده کنند. بر این اساس، بی‌ثباتی و تغییرپذیری حرمت‌خود، نشان‌دهنده حساسیت به تنیدگی‌های موقعیتی و ارزیابی منفی از خود-ارزشمندی است و افراد با استفاده از راهبردهای خود-ناتوان‌ساز و نسبت دادن عدم موفقیت احتمالی به شرایط و موانع، سعی می‌کنند آثار منفی شکست احتمالی را بر حرمت‌خود به حداقل برسانند.

درباره تأثیر طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، شکست و نقص/شرم بر حرمت‌خود ناپایدار، می‌توان به همسویی آن با گزارش ماگرو و همکاران (۲۰۱۸) اشاره کرد مبنی بر این‌که تجارب منفی در دوران کودکی بر رشد هیجانی کودک تأثیر منفی می‌گذارد و به ناپایداری

تأثیر طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه بر خود-ناتوان‌سازی: نقش واسطه‌ای حرمت‌خود ناپایدار ۱۹

و کمبود حرمت‌خود و نیز ادراک نادرست از شایستگی منجر می‌شود. همان‌گونه که اشاره شد یانگ و همکاران (۲۰۱۱)، تأکید کرده‌اند که طرح‌واره‌های افراد تا حدودی بازتابی دقیق از محیط زندگی اولیه‌شان است و به دلیل ارضا نشدن نیازهای هیجانی دوران کودکی به وجود می‌آیند. بنابراین، می‌توان انتظار داشت افرادی که طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه دارند، از نظر وضعیت حرمت‌خود، دچار ناپایداری باشند. قابل انتظار است که ویژگی‌هایی همچون فرار و اجتناب از عدم تأیید یا خجالت‌زدگی، حساسیت بیش از حد به انتقاد، طرد، سرزنش، کم‌رویی، مقایسه، احساس ناامنی در حضور دیگران، احساس شرمندگی در ارتباط با عیب و نقص‌های درونی و باور به شکست‌خورندگی فعلی یا شکست خوردن در آینده به همراه احساس بی‌کفایتی، کم‌هوشی و بی‌استعدادی به عنوان ویژگی‌های افراد دارای طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، نقص/شرم و شکست که تحت تأثیر رفتارهای نامناسب والدینی نظیر ایجاد گناه، انتقادگری افراطی، محرومیت عاطفی، سبک‌های حل مسأله منفی، تمرکز زیاد روی نقاط ضعف کودک و از این دست به وجود آمده‌اند، تأثیر منفی و مخربی بر حرمت‌خود کودک بگذارند. این نتایج می‌تواند با در نظر گرفتن حرمت‌خود به عنوان بخش ارزیابی‌شده خود-پنداشت و وابستگی آن به پذیرش و تثبیت ویژگی‌های شخصیتی هر فرد، همسو باشد. بر اساس نتایج این مطالعه می‌توان حرمت‌خود ناپایدار را سازه‌ای واسطه‌گر در رابطه بین طرح‌واره‌های معیارهای سرسختانه/عیب‌جویی افراطی، نقص/شرم و شکست و مؤلفه‌های خود-ناتوان‌سازی دانست. جامعه آماری و روش اندازه‌گیری سازه‌ها از محدودیت‌های پژوهش حاضر است. پیشنهاد می‌شود پژوهشگران علاوه بر تکرار این مطالعه در جوامع آماری و نمونه‌هایی با ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مختلف، نقش سازه‌های دیگری همچون کمال‌گرایی، ترس از شکست و سبک فرزندپروری را نیز بررسی کنند. آموزش والدین و خانواده‌ها درباره فرایند شکل‌گیری طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه در کودکان در خانواده و پیامدهای منفی آن توصیه می‌شود.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله، مراتب سپاس‌گزاری از مسئولان گرامی دانشگاه مازندران و دانشجویان محترم شرکت‌کننده، تقدیم می‌شود.

منابع

- آزادی، اسماعیل و جلیل فتح‌آبادی (۱۳۹۲). رابطه عزت‌نفس ناپایدار و ترس از ارزیابی منفی با خود-ناتوان‌سازی در نوجوانان دانش‌آموز تهرانی. *فصل‌نامه روان‌شناسی تربیتی*، ۲۹(۹): ۲۳-۴۶.
- آهی، قاسم، محمدی‌فر، محمدعلی و بشارت، محمدعلی (۱۳۸۶). پایایی و اعتبار فرم کوتاه پرسش‌نامه طرح‌واره‌های یانگ. *روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۳۷(۳)، ۲۰-۵.
- تابع‌بردبار، فریبا و احمد رستگار (۱۳۹۴). مدل روابط ویژگی‌های شخصیت و خود-ناتوان‌سازی تحصیلی: نقش واسطه‌ای اهداف پیشرفت. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۵(۶۸): ۵۳۰-۵۴۲.
- حیدری، محمود، خداپناهی، محمدکریم و دهقانی، محسن (۱۳۸۷). بررسی ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس خودناتوان‌سازی. *تحقیقات علوم رفتاری*، ۷(۲): ۹۷-۱۰۶.
- خورشیدی، معصومه (۱۳۹۵). پیش‌بینی خود-ناتوان‌سازی تحصیلی بر اساس طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه، باورهای ضمنی هوش و جهت‌گیری هدف با میانجیگری الگوهای ارتباطی خانواده در دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر کرمانشاه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی.
- عباسی، رضوانه و خادملو، محمد (۱۳۹۷). اثربخشی درمان شناختی مبتنی بر ذهن‌آگاهی بر طرح‌واره نقص/شرم، نشخوار ذهنی و انزوای اجتماعی زنان کمال‌گرا. *مطالعات روان‌شناختی*، ۱۲(۱): ۱۴۶-۱۲۷.
- عرب‌محبی شهرابی، عطیه، پاکدامن، شهلا و حیدری، محمود (۱۳۹۵). رابطه بین خود-ناتوان‌سازی و حرمت‌خود ناپایدار: نقش واسطه‌ای ترس از ارزیابی منفی. *روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی*، ۱۳(۵۰): ۱۵۵-۱۴۳.
- Abbasi, R. and Khademloo, M. (2018). The effectiveness of mindfulness-based cognitive therapy in fectiveness/shame schema, rumination, and social isolation of perfectionist women. *Psychological Studies*, 14(1): 127-146(Text in Persian)
- Ahi, Gh., Mohammadifar, M. A. and Besharat, M. A. (2007). Reliability and validity of the Young's Schema Questionnaire-Short Form. *Journal of Psychology and Education*, 37(3): 5-20(Text in Persian)
- Akin, A. (2012). Self-handicapping scale: A study of validity and reliability. *Egotism vet Belem*, 37(164): 177-188.
- Arab Mohebi Shahrabi, A., Pakdaman, S. and Heidari, M. (2017). The relationship between self-handicapping and unstable self-esteem: The mediating role of fear

- of negative evaluation. *Developmental Psychology: Iranian Psychologists*, 13(50): 143-155(Text in Persian)
- Azadi, E., Fathabadi, J. and Heydari, M. (2013). The relation of self-esteem instability and fear of negative evaluation with self-handicapping in adolescent students. *Educational Psychology*, 29(9): 23-46(Text in Persian)
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS (2nd ed.)*. New York: Routledge.
- Clarke, I. E. and MacCann, C. (2016). Internal and external aspects of self-handicapping reflect the distinction between motivation and behaviours: Evidence from Self-Handicapping Scale. *Personality and Individual Differences*, 100, 6-11. doi.org/10.1016/j.paid.2016.03.080
- Chabrol, H., Rousseau, A. and Callahan, S. (2006). Preliminary results of a scale assessing instability of self-esteem. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 38(2): 136-141.
- Daemi, F. and Janbozorgi, M. (2011). The effect of parenting style and early maladaptive schemas on children's self-esteem. *Journal of Behavioral Sciences*, 5(2): 165-172(Text in Persian)
- Heidari, M., Khodapanahi, M. K. and Dehghani, M. (2008). Psychometric examination of Self-Handicapping Scale. *Journal of Research in Behavioral Sciences*, 7(2): 97-106(Text in Persian)
- Howard, M. C. (2017). Measuring self-esteem instability through a single-administration scale: Still a fruitless endeavor? *Personality and Individual Differences*, 104, 522-532. doi.org/10.1016/j.paid.2016.09.011
- Jones, E. E. and Rhodewalt, F. (1982). *The Self-handicapping Scale*. Salt Lake City, UT: Department of Psychology, University of Utah.
- Khorshidi, M. (2016). *Predicting academic self-handicapping based on early maladaptive schemas, implicit theories of intelligence and goal orientation with mediating role of patterns of family communication in female students of middle schools in Kermanshah*. M. A. Thesis, Faculty of Social Sciences, Razi University(Text in Persian)
- Kyriazos, T. A. (2018). Applied psychometrics: Sample size and sample power considerations in factor analysis (EFA, CFA) and SEM in general. *Psychology*, 9, 2207-2230. DOI: 10.4236/psych.2018.98126
- Magro, S. W., Utesch, T., Dreikemper, D. and Wagner, J. (2018). Self-esteem development in middle childhood: Support for sciometer theory. *International Journal of Behavioral Development*, 1-10.
- Pauwels, E., Dierckx, E., Smits, D., Janssen, R. and Cleas, L. (2018). Validation of the Young Schema Questionnaire-Short Form in a Flemish community sample. *Psychologia Belgica*, 58(1): 34-50.
- Preacher, K. J. and Hayes, A. F. (2008). Asymptotic and resampling strategies for

- assessing and comparing indirect effects in multiple mediator models. *Behavior Research Methods*, 40(3): 879-891.
- Tabebordbar, F. and Rastegar, A. (2016). A model of relationship between personality traits academic self-handicapping: The mediating role of achievement goals. *Iranian Journal of Medical Education*, 15(68): 530-542(Text in Persian)
- Török, L., Szabó, Zs. P. and Tóth, L. (2018). A critical review of the literature on academic self-handicapping: Theory, manifestations, prevention and measurement. *Social Psychology of Education*, 21(5): 1175-1202. DOI: 10.1007/s11218-018-9460-z
- Wach, F. S., Spengler, M., Gottschling, J. and Spinath, F. M. (2015). Sex differences in secondary school achievement. The contribution of self-perceived abilities and fear of failure. *Learning and Instruction*, 36: 104-112. doi.org/10.1016/j.learninstruc.2015.01.005
- Wusik, M. F. and Axsom, D. (2016). Socially positive behaviors as self-handicapping. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 35(6): 494-509.
- Yavuzer, Y. (2015). Investigating the relationship between self-handicapping tendencies, self-esteem and cognitive distortions. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(4): 879-890.
- Young, J. E. (1998). *Young Schema Questionnaire Short Form* (1st ed.). New York: Cognitive Therapy Center.
- Young, J. E., Klosko, J. S. and Weishaar, M. E. (2011). *Schema therapy: A practitioners Guide*. New York: The Guilford press.

Abstracts .....

Psychological Studies
Faculty of Education and Psychology,
Alzahra University

Vol.16, No.1
Spring 2020

**The Effect of Early Maladaptive Schemas on Self-
Handicapping: The Mediating Role of Self-Esteem Instability**

Majid Ghaffari*¹ and Hoda Abbaszadeh²

Abstract

The aim of the present study, was to test a conceptual model of the mediating role of self-esteem instability on the relationship between early maladaptive schemas, and self-handicapping components. This research was carried out in the framework of a correlational design. The participants were Three hundred and nine female students from University of Mazandaran who were selected by multi-stage clustered sampling. The participants completed the demographic form, The Self-Handicapping Scale, The Instability of Self-Esteem Scale, and The Early Maladaptive Schemas Questionnaire–Short Form. Using maximum-likelihood estimation and bootstrap procedure, results from path analysis showed that the proposed model fitted the data well, and unrelenting standards/hyper criticalness, failure, and defectiveness/shame schemas through the mediating role of instability of self-esteem, had positive and significant effect on claimed and behavioral self-handicapping. According to the findings of the present study, it could be concluded that unrelenting standards/hyper criticalness, failure, and defectiveness/shame schemas can predict self-handicapping. Meanwhile, instability of self-esteem as a personal factor could clarify the mechanism of the effect of early maladaptive schemas on self-handicapping components. These results can be used to design counseling and therapeutic programs for students.

Keywords: Early maladaptive schemas, instability of self-esteem, self-handicapping

---

1.* Corresponding author: Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Humanistic and Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. m.ghaffari@umz.ac.ir

2. MA in educational psychology, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. abbaszadeh_hoda@yahoo.com.

Submit Date:2019-06-10   Accept Date:2020-02-17

DOI:10.22051/psy.2020.26631.1948

<https://psychstudies.alzahra.ac.ir/>